

<https://coth.ui.ac.ir/?lang=en>

Journal of Comparative Theology

E-ISSN: 2322-3421

Document Type: Research Paper

Vol. 16, Issue 1, No.33, Spring & Summer 2025 pp.21-36

Receive: 13/11/2023

Accepted: 15/10/2024

Analytical Investigation of the Patrimonial Law and Inheritance of Women in Sassanid Era Marriages

Parvin Davari

Ph. D. Student of Ancient History of Iran, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
parvin.davari68@gmail.com

Esmail Sangari *

Associate Professor of Ancient History, Languages and Civilizations, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran
e.sangari@ltr.ui.ac.ir

Abstract

In the Zoroastrian religion, marriage has a special importance and position, and every Zoroastrian is obliged to get married and form a family in order to keep the name (nāmagānīh) and the heart of the family alive. In addition, the preservation of family property is also very important, and family members should be diligent in preserving family property from generation to generation and keep it safe. In Sasanian Iran, the issue of inheritance became very important and the Zoroastrian was obliged to leave behind a male child so that the child would inherit the family's name, hearth, and property. Surrogate marriages were performed when there was no male child, and the children of these marriages were also recognized as heirs. Based on library sources, this study investigates the share of inheritance of heirs under various marriage conditions and their obligations towards the deceased. Investigations indicate that the benefit of the heirs from the estate varied. The root of such a difference lies in the type and manner of marriage of women and girls. In the second place, there was an idea about the importance of a male child as a bridge-building factor for the smooth crossing of the Chinot bridge and keeping alive the religion of the ancestors, which led to the creation of different classes of heirs. Thus, in Zoroastrianism, we face different types of heirs.

Keywords: Sasanians, Sassanid Woman, Marriage, Heritage, Patrimonial Law.

Introduction

In Zoroastrianism, marriage holds a special significance, and every Zoroastrian is obligated to marry and start a family to ensure the continuation of the family name and the household's sacred fire. Additionally, the preservation of family assets is paramount, and family members must strive to safeguard these assets through generations. How would their assets be divided if an individual died without children or heirs? Studies show that the inheritance share of heirs varies. Firstly, these differences were rooted in the type and nature of the woman's/daughter's marriage. Secondly, a belief existed

*Corresponding author

Davari, P., & Sangari, E. (2025). Analytical investigation of the patrimonial law and inheritance of women in Sassanid era marriages. *Comparative Theology*, 16 (1), 21-36.

2322-3421© University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

10.22108/coth.2024.139759.1862

regarding the importance of a male child as a bridge-builder for the soul's passage across the Chinvat Bridge and as a means of preserving ancestral traditions, which led to the creation of various classes of heirs. Researchers such as [Macuch \(2004\)](#), [Shaki \(1971, 1999\)](#), and [Hjerrild \(1993\)](#) have briefly examined certain types of inheritance divisions in different marriages.

Materials and Methods

This research, conducted using a descriptive-analytical method and based on library resources, examines the share of heirs in different marital conditions and their responsibilities toward the deceased. In this study, in addition to referring to Pahlavi texts remaining from the Sassanian and post-Sassanian periods, such as *the Mādayān ī Hazār Dādestān*, the narration of *Ādhar Farnbagh Farrokhzādān*, the narration of *Omid Ashvahištan*, *the Dādestān ī Dēnīg*, the eighth *Dēnkard*, and others as the primary sources of Zoroastrian jurisprudential data, works of modern researchers, including Matsukh, Pirkhaniān, and Yerild, were also reviewed. This research aims to answer the study's main question by correlating and analyzing the data extracted from the mentioned Pahlavi texts and interpreting them based on the latest research findings.

Research Findings

What prompted us to examine inheritance and the amount of heirs' share in Zoroastrianism is the fact that none of the previous studies have thoroughly and independently addressed all aspects of inheritance in full detail. In most studies, the inheritance share in the pādixšāyī marriage (royal marriage) has often been explained, while less attention has been paid to the topics mentioned in other classes. Thus, we aimed to demonstrate how women received their inheritance in different forms of marriage and how the diversity of marriage types could influence their inheritance share and sometimes deprive them of their legal rights. A comprehensive examination of the legal rules discussed earlier strengthens the view that, in Zoroastrianism, heirs could either jointly share in the family property or divide the assets among themselves, with each individual receiving their share. Those who received the assets bore responsibilities and duties toward the deceased. However, their responsibilities were not uniform; sometimes, they were obliged to pay debts and preserve the family property.

Discussion of Results and Conclusions

A comprehensive examination of the legal rules mentioned earlier strengthens the view that, in Zoroastrianism, heirs could either jointly share in the family property or divide it among themselves, with each individual receiving their portion. Those who inherited the property bore responsibilities and duties toward the deceased. However, their responsibilities were not the same; at times, they were required to settle debts and maintain the family property. Sometimes, their responsibility was to provide a male heir and successor for the deceased without children. Depending on the marriage class in which the individuals were involved, their share of the deceased's estate varied. In some cases, the person receiving the inheritance was considered only a trustee, and upon the male heir reaching maturity, the property would be transferred to him, ending the trustee's responsibility. These jurisprudential and legal findings show that the type of marriage and the position of the woman/daughter within it could significantly influence the amount of their inheritance share, and the type of marriage could even affect the inheritance share of children born from proxy marriages. Therefore, no women/daughters could inherit equally, and the difference in their inheritance shares was substantial. Additionally, as the Zoroastrian community coexisted with Muslims, religious leaders enacted new laws according to the circumstances of the time to meet the needs of that era's society.

بررسی تحلیلی حق ارث و میراث زن در ازدواج‌های عصر ساسانی

پروین داوری، دانشجوی دکتری تاریخ ایران قبل از اسلام، گروه تاریخ و ایران شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه

اصفهان، اصفهان، ایران

parvin.davari68@gmail.com

اسماعیل سنگاری* ، دانشیار گروه تاریخ و ایران شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

e.sangari@ltr.ui.ac.ir

چکیده

در دین زردشتی ازدواج از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و هر زردشتی موظف است ازدواج کند و تشکیل خانواده دهد تا بتواند نامگاه و اجاق خانواده را زنده نگه دارد. افزون بر این، حفظ اموال و دارایی خانواده نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است و می‌بایست افراد خانواده در حفظ و نگهداری اموال خانواده نسل به نسل کوشا باشند و آن را محفوظ دارند. در ایران عصر ساسانی نیز مسئله ارث در دین زردشتی اهمیت بسزایی پیدا کرده بود و هر فرد زردشتی موظف بود فرزند پسری از خود باقی گذارد تا آن فرزند میراث‌دار نام، اجاق و اموال خانواده باشد. زمانی که فرزند پسری در میان نبود، برای تأمین جانشین ازدواج‌های نیابی صورت می‌گرفت و فرزندان حاصل از این ازدواج‌ها نیز به‌عنوان ارث‌بر شناخته می‌شدند. این پژوهش به‌صورت توصیفی تحلیلی و براساس منابع کتابخانه‌ای به بررسی میزان سهم الارث وراث در شرایط گوناگون ازدواج و وظایف آنان نسبت به متوفی پرداخته است. بررسی‌ها حاکی از آن است که بهره‌مندی وراث از ترکه متغیر بود. در وهله نخست، ریشه چنین تفاوتی در نوع و نحوه ازدواج زن/دختر نهفته است. در وهله دوم، اندیشه‌ای در باب اهمیت فرزند پسر به‌عنوان عامل پل‌سازی برای عبور روان از پل چینوت و زنده‌نگهداشتن آیین نیاکان وجود داشت که ایجاد طبقات گوناگون وراث را به دنبال داشته است که بدین‌سان، ما در دین زردشتی با گونه‌های مختلف وراث روبه‌رو می‌شویم.

واژه‌های کلیدی

ساسانیان، زن ساسانی، ازدواج، میراث، سهم‌الارث

* مسئول مکاتبات

داوری، پروین، سنگاری، اسماعیل. (۱۴۰۴). بررسی تحلیلی حق ارث و میراث زن در ازدواج‌های عصر ساسانی، *الهیات تطبیقی*، ۱۶ (۱)، ۳۶-۲۱.

مقدمه

۱-۱. بیان مسئله

زن در عصر ساسانی به عنوان یک شخصیت حقوقی می توانست از حقوق اجتماعی و اقتصادی بهره یابد. هر چند از میان پژوهشگرانی که آغازگر بررسی حقوق زنان ساسانی بودند، بارتولومه بر آن باور بود که در دوران ساسانیان زن شخصیت حقوقی نداشت و شیء پنداشته می شد و صاحب حقی به شمار نمی رفت (بارتولومه، ۱۳۳۷، ص. ۴۰). حال آن که شواهد فقهی - حقوقی ساسانی و پساساسانی نشان می دهد که زن به مثابه شیء نبوده است و زن/دختر می توانستند از سهم الارث بهره یابند (Macuch, 1993, p. 417). مسئله اینکه آیا زن عصر ساسانی می توانست چیزی را به ارث برد، شیوه ای است که می توان به وسیله آن ثابت کرد در دوره ساسانی، زن شخصیت حقوقی داشته و با وی به مانند یک شیء برخورد نمی شده است. درحقیقت، با بحث و بررسی مسئله ارث در دوره ساسانی، می توان شخصیت حقوقی زن را به وضوح نشان داد.

در دین زردشتی زن/دختر می توانست از ارث سود جوید و حتی به عنوان وارث در قبال متوفی مسئولیتی داشته باشد (Macuch, 1993, pp. 417-418). همه زنان/دختران به یک میزان نمی توانستند از ارث بهره ببرند؛ بدین صورت که گاه آنان برای زایش فرزند ذکور - برای متوفی بدون فرزند - می بایست وارد ازدواج های نیابی شوند تا این امر مهم را به جای آورند و همین مسئله سبب می شد در نحوه دریافت ارث و میزان آن تفاوت هایی ایجاد شود. ضمن بررسی انواع ازدواج در عصر ساسانی و اهمیت مسئله ارث در آنها، پژوهش حاضر بر آن است تا به این پرسش بنیادین پاسخ دهد: در دوره ساسانی دختران/زنان چگونه می توانستند در شرایط مختلف از سهم الارث بهره مند شوند و تا چه میزان موقعیت آنان در خانواده می توانست میزان سهم الارث آنان را تحت تأثیر قرار دهد.

۱-۲. پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش مستقلی در رابطه با حق ارث زن در عصر ساسانی که تمام جوانب امر را شامل شود، صورت نگرفته است؛ با این حال، برخی پژوهش ها در این باب نکاتی ارزنده ای دارند؛ برای مثال، پژوهش های ارزنده ماریا ماتسوخ (Maria Macuch) پژوهشگر ایرانی - آلمانی در ارتباط با موضوع ارث در ایران عصر ساسانی بسیار راهگشا است (Macuch, 2004, pp. 125-131).

ماتسوخ در مقاله های خویش با عنوان «*Inheritance Sasanian period*» و «*Descent and inheritance in zoroastrian and shi'ite law: Apreliminary*» که به ترتیب در سال های ۲۰۰۵ و ۲۰۱۷ م. منتشر شده اند، در پژوهش خویش با عنوان «ارث در دوره ساسانی» بر آن است مسئله ارث را در نظام حقوق عصر ساسانی نشان دهد. او در ذیل مباحث طرح شده، گریزی هم به اشخاص ارث بر داشته است؛ اما دسته بندی و تفکیکی در ذیل تمام طبقات گوناگون وراث مشهود نیست. در مقاله «تبار و میراث در قانون زردشتی و شیعه» ارث از دید دو نظام مکتب شیعه و زردشتی نگریسته شده است. در این پژوهش نیز به طبقات گوناگون ارث به طور موجز اشاره رفته است و تمام جوانب موجود در طبقات گوناگون مسکوت مانده است.

محققان دیگری نیز هستند که به مسئله ارث در ذیل پژوهش هایی که در حوزه حقوق خانواده صورت پذیرفته، به طور پراکنده پرداخته اند. منصور شکی، پژوهشگر متون حقوقی و حقوق خانواده در ایران باستان و به ویژه عصر ساسانی، در مقالاتی همچون «*Family Law I in Zoroastrianism*» و «*The Sasanian matrimonial relation*» که به ترتیب در سال های ۱۹۷۱ و ۱۹۹۹ م. منتشر شده اند، مباحث کوتاهی از پژوهش خویش را به ارث اختصاص داده است و در هیچ یک از این مقالات به طور مجزا به تمام مسائل ارث در گونه های مختلف ازدواج پرداخته نشده است. با وجود این، شکی، تمام

زوایای حقوقی مربوط به حقوق ارث در عصر ساسانی را بررسی نکرده است (Shaki, 1971, pp. 322-345; Shaki, 1999, pp. 184-196).

بارتولومه در کتاب *زن در حقوق ساسانی* وضعیت زن را بر مبنای کتاب *مادیان هزاردادستان* بررسی کرده است. اگرچه در این کتاب مطالبی کوتاه در باب ارثیه زن ذکر شده، تمام مطالب ارث را پوشش نمی‌دهد و اشاره‌ای کوتاه به ارث پادشازن و چکرزن دارد. نویسنده در اثر اشاره‌شده، زن را به‌سان اشیا تلقی می‌کند و دیدگاه مثبتی نسبت به زن ساسانی ارائه نمی‌دهد. حال آنکه با تحقیقات صورت‌گرفته در این زمینه می‌توان گفته‌های ایشان را نقد کرد.

یریلد (Hjerrild, 2003a) در کتاب *Studies in Zoroastrian Family Law* تنها با بررسی سه اثر *مادیان هزار دادستان*، روایت *آذر فرنیغ فرخزادان*، روایت *امیداشوهیشتان* از مجموع متون فقهی - حقوقی بازمانده از عصر ساسانی و پس‌اساسانی به ساختار اجتماعی خانواده در دین زردشتی نظر داشته است. وی در چهار فصل به موضوعاتی چون سالاری، چکرزنی، ایوک‌زنی و خوئدوده و مباحث حقوقی مربوط بدانها پرداخته و در مباحث مطروحه گریزی نیز به مسئله ارث داشته است. با وجود این، اثر یریلد نیز فاقد بررسی همه‌جانبه این موضوع است. درواقع، در پژوهش وی، مبحثی به ارث اختصاص داده نشده است؛ بلکه در ذیل همان مباحث مطروحه، مسائل مرتبط با ارث را بررسی کرده است. مظاهری در رساله دکتری خویش که به زبان فرانسوی، نوشته و با عنوان «خانواده ایرانی در دوران پیش از اسلام» به فارسی ترجمه شد، بستر خانواده در عصر ایران باستان را از منظر اجتماعی واکاوی و پژوهش کرده است. اثر مزبور، در هفت بخش به بررسی شکل‌گیری خانواده پرداخته و مسائل مربوط به خانواده را از نظر گذرانده است. موضوع وی خانواده زردشتی بوده و به همین خاطر، برای بازسازی برخی از آداب و رسوم و آیین‌های موجود در بین خانواده دوره ایران باستان به آداب و رسوم زردشتیان زمان حاضر

نیز نظر داشته است تا از این طریق به بازسازی جامعه باستانی ایران دست یابد. نویسنده مقوله ارث را از نظر گذرانده است؛ اما به دسته‌بندی خاصی درباره وراثت به‌طور کامل اشاره نکرده است. گرچه مختصر بحثی در ذیل مسئله ارث در ازدواج‌های نیابی ارائه می‌دهد، مباحث مطروحه تمام زوایای مسائل ارث را در بر نمی‌گیرد.

خاتمی و حیدری در مقاله «تحولات قوانین فرزندخواندگی، پل‌گذاری و سهم‌الارث در حقوق مدنی زردشتی» مقوله ارث را از نظر گذرانده‌اند و حتی مقایسه‌ای هم در ذیل مسائل ارث زردشتیان و تغییرات آن در عرف جامعه امروزی ارائه می‌دهند. با وجود این، در این پژوهش به ارث در شرایط حقوقی انواع مختلف ازدواج (طبقات گوناگون وراثت) به‌طور کامل پرداخته نشده است و نویسندگان صرفاً گریزی کوتاه در این مطالب داشته‌اند و وضعیت ارث را در ازدواج‌های نیابی به‌صورت جزئی و کامل بررسی نکرده‌اند.

باید در نظر گرفت در هیچ‌یک از پژوهش‌های یادشده، دسته‌بندی خاصی در باب ارث و میراث مشهود نیست. در این پژوهش تلاش شده است به طبقه‌بندی ارث در گونه‌های مختلف ازدواج پرداخته و وضعیت سهم‌الارث افراد به‌صورت تفکیکی بر پایه متون فقهی - حقوقی ساسانی و پس‌اساسانی همچون *مادیان هزاردادستان*، روایت *امیداشوهیشتان*، روایت *آذر فرنیغ فرخزادان*، *دادستان‌دینی* و روایت *داراب هرمزدیار* نشان داده شود.

۳-۱. ضرورت پژوهش

آنچه سبب شد موضوع ارث و میزان سهم‌الارث در دین زردشتی بررسی شود، این بود که در هیچ‌یک از پژوهش‌های انجام‌شده، تمام مباحث ارث به‌طور مجزا و با تمامی جزئیات واکاوی نشده بود. در بیشتر پژوهش‌ها اغلب میزان سهم‌الارث در ازدواج پادشایی توضیح داده شده و کمتر به مقولات ذکرشده در دیگر طبقات توجه شده است. بدین‌سان سعی شده است نشان داده شود زنان در گونه‌های مختلف ازدواج

چگونه ارث دریافت می‌کردند و تنوع ازدواج تا چه میزان در مسئله سهم‌الارث زنان می‌توانست تأثیرگذار باشد و زنان را از حق قانونی محروم کند.

۲. ارث در شرایط حقوقی پادشاهی

ازدواج پادشاهی گونه‌ای از ازدواج بود که اعضای خانواده در این ازدواج از حقوقی به مراتب کامل‌تر از دیگر گونه‌ها بهره‌مند بودند و زن و فرزندان به‌عنوان وارث شوهر/پدر شناخته می‌شدند و می‌توانستند ارث دریافت کنند (Hjerrild, 1993, p. 81; Macuch, 2017b, pp. 329-330). بدین‌سان، اعضای خانواده به‌عنوان وارثان پدر/شوهر محسوب می‌شدند و مهم نبود متوفی با چه لحنی دارایی خود را به وارث بسپارد. چه ماترک را به‌صورت ابرم‌اند به وارث می‌داد و چه بنابر سهم، آن دارایی به آنها تعلق می‌گرفت و به‌عنوان وارث متوفی شناخته می‌شدند (Macuch, 1993, p. 415).

در دین زردشتی، زمانی که رئیس خانواده فوت می‌کرد و اموالی از وی می‌ماند، میراث به یکی از دو شیوه به دست وارثان می‌رسید. بدین‌سان یا به‌صورت ابرم‌اند (abarmānd) (دارایی کامل، دارایی تقسیم‌نشده) در بین وارث باقی می‌ماند یا به‌صورت بهر (bahr) (Macuch, 2004, p. 126). مظاهری، ابرم‌اند را هبه پیش از تقسیم و اضافه بر حصه وارث می‌داند و بهر را سهمی در نظر می‌گیرد که در میان وارث طبیعی تقسیم می‌شد (مظاهری، ۱۳۷۷، ص. ۲۴۹-۲۵۱). از دیدگاه ماتسوخ، ابرم‌اند به دارایی کامل یعنی تقسیم‌نشده متوفی اشاره دارد؛ شامل اموال منقول همچون احشام، غلامان، اسباب شخصی و کالاها و پول و اموال غیرمنقول همچون زمین کشاورزی، خانه، کلنال‌های آبیاری و ...؛ یعنی ابرم‌اند مجموعه کامل از مال مشترک خانوادگی است (Macuch, 2004, p. 126). درمقابل، ابرم‌اند بهر را به کار می‌برد و آن را هر نوع درآمد اضافی می‌داند و بر آن است که هزینه‌های خانواده از طریق درآمد بهر تأمین می‌شد و آن اموال اصلی،

دست‌نخورده باقی می‌ماند (Macuch, 2004, p. 126). یریلد نیز با نظر ماتسوخ همسو است و ابرم‌اند را ارث کامل می‌داند (Hjerrild, 2003a, p. 143).

پریخانیان ابرم‌اند را «میراثی می‌داند که از نیاکان رسیده» و سهم تمام اعضای خانواده را در خود دارد و قابل واگذاری نیست، به وارث انتقال می‌یابد و اصل مال بین وارث باقی می‌ماند (پریخانیان، ۱۳۸۹، ص. ۵۴). شکی نیز ابرم‌اند را سهمی می‌داند که بین ورثه باقی می‌ماند و بهر را هم سهمی در نظر می‌گیرد که بین ورثه تقسیم می‌شود (Shaki, 1999, p. 188). حال چه دارایی به‌صورت ارث تقسیم‌نشده به وارث می‌رسید و چه به‌صورت سهم فردی، در هر دو حالت آنان صاحبان اصلی این دارایی محسوب می‌شدند.

۲-۱. موانع ارث

در دریافت ارث بایستی شرایطی وجود داشته باشد. علاوه بر اینکه فوت مورث به‌عنوان سبب ارث و قرابت به‌عنوان موجب ارث است؛ اما گاه شرایطی پیش می‌آید که ورثه متوفی نمی‌توانستند ارثی دریافت کنند. در ادامه به مواردی اشاره رفته است که موجب محرومیت از ارث می‌شد. زمانی که دختری بدون رضایت پدرش تن به ازدواج دائم می‌داد - که در این صورت به این ازدواج خودسرای زنی اطلاق می‌شد - از دریافت ارث محروم می‌شد؛ اما اگر به‌طور موقت وارد ازدواج می‌شد، چنین محرومیتی دامنگیر دختر نمی‌شد؛ بلکه پدر می‌توانست به اختیار خود میزان سهم‌الارث را تقلیل دهد (Macuch, 1993, p. 179). افزون بر این، زنی که از شوهر نافرمانی می‌کرد و به‌عنوان ناشزه شناخته می‌شد، نه تنها زن از دارایی و ارث شوهر محروم می‌شد، فرزندان که بعد از اثبات ناترس‌آگاهی زن به دنیا می‌آمدند، آنان نیز از ارث محروم می‌شدند (میرفخرایی، ۱۳۶۷، ص. ۴۵)؛ بنابراین، با وقوع هر یک از مباحث مطروحه امکان محروم‌شدن از ارث برای شخص وجود داشته است.

۲-۲. وضعیت میراث زوجین و فرزندان

زمانی که زن اموالی با خود به خانه شوهر آورد، آن اموال به شوهر تعلق دارد، شوهر می‌تواند از آن اموال بهره یابد؛ حتی اگر زوجین نتوانند صاحب فرزندی شوند، این اموال تا زمانی که زن زنده است، در اختیار وی قرار می‌گیرد؛ اما بعد از فوت زن دیگر به خانواده زن بازگردانده نمی‌شود و در میان خانواده شوهر باقی می‌ماند تا از طریق این اموال ستوری برای آن متوفی تعیین شود (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۸). حال اگر شوهر اموالی داشته باشد و زوجین در طول زندگی دارای فرزند نشوند، زن می‌باید بعد از فوت شوهر اموال وی را تحت ستوری^۱ نگاه دارد و وارد ازدواج نیابی شود و اگر از زن فرزندی زاده نشود، آن مال تحت ستوری متعلق به مرد است و بایستی برای وی ستوری تعیین شود (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۹). در اینجا چند نکته درخور تأمل وجود دارد: زمانی که فرزندی وجود ندارد اما زن دارایی دارد، وضعیت میراث زوجین تحت تأثیر این شرایط قرار می‌گیرد. از آنجا که با ازدواج پادشازنی سالاری زن به خانواده شوهر تعلق می‌باید، بدین‌خاطر، دارایی زن تحت اختیار مرد قرار می‌گیرد (Macuch, 2007, p. 193). چنانچه اگر از این وصلت فرزند حاصل نشود، دیگر دارایی زن به خانواده پدری‌اش تعلق نخواهد داشت؛ اما اگر دارایی از آن مرد باشد و فرزندی حاصل نشود، وضعیت میراث زوجین متفاوت می‌شود. طبق روایت آذرفرنبغ، آن دارایی می‌تواند با عنوان ستوری در اختیار زن قرار گیرد. درواقع، اگر شوهر تقاضای ستوری زن را بخواهد، ولی پیش از آنکه زن را برای ستوری بگمارند شوهر از دنیا رود، آن زن به ستوری شوهرش گمارده می‌شود (Macuch, 1993, p. 324). تا زمانی که پادشازن زنده است، چون کدبانوی دوده است، نیازی به گماردن ستور نیست، چون ستوری

بدو می‌رسد (میرفخرایی، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۷). حال این زن موظف است برای آنکه وارث مذکری برای شوهرش به دنیا آورد، وارد ازدواج نیابی (ستوری) شود. درواقع، این زن با مردی ازدواج می‌کند و به‌عنوان چکرزن آن مرد محسوب می‌شود (Macuch, 2006, p. 591). در این حالت، افزون بر زن که از سهم‌الارث پادشاه شوهر سهمی دریافت می‌کند (Macuch, 1993, p. 417)، فرزندان حاصل از این وصلت چون به پادشاه شوهر مادرشان تعلق دارند، ارث‌بر شناخته می‌شوند (Macuch, 2010, p. 143). پس زمانی که پادشازن ستوری شوهرش را بر عهده می‌گیرد امکان محرومیت از ارث دامن‌گیر وی نمی‌شود؛ چون وی به‌عنوان پادشازن شوهرش باقی می‌ماند و می‌تواند سهمی از ارث وی دریافت کند.

حال وضعیت پادشازنی که دارای فرزندی است، متفاوت می‌شود؛ بدین‌گونه که اموال وی بعد از فوت شوهرش به وی تعلق می‌گرفت. چنانچه بعد از پرداخت دیون متوفی می‌بایست اموالی در عوض دارایی که زن از خانه پدرش آورده بود به وی می‌پرداختند (اونوالا، ۱۹۲۲، ص. ۱۸۸-۱۸۷؛ Dhabhar, 1932, p. 203). دیگر آنکه وی می‌توانست سهمی از اموال شوهرش دریافت کند (Shaki, 1971, p. 342). پس می‌توان چنین استنباط کرد حضور فرزند می‌توانست در وضعیت دریافت ارث زن/مادر تأثیرگذار باشد. چون در این صورت اموال زن بعد از تأدیه دیون شوهر به وی تعلق می‌یافت و سهمی نیز از اموال شوهر دریافت می‌کرد؛ حال آنکه نبود فرزند وضعیت سهم‌الارث زن را تحت تأثیر قرار می‌داد.

در ازدواج پادشازنی دختر هم از پدر ارث دریافت می‌کند؛ بنابراین، اگر پدر مالی به دخترش دهد، چه به‌صورت مالکیت در آن مال باشد یا به‌صورت ارزش پولی در هر حالتی سهم‌الارث دختر محسوب می‌شود (Macuch, 1993, p. 416). همچنین، اگر دختری دارایی

گمارده شود (Macuch, 1993, p. 322). از طریق اموالی که از متوفی باقی مانده بود، ستور را انتخاب می‌کردند (دابار، ۱۹۰۹، ص. ۱۶-۱۳۴).

^۱ ستور موظف بود برای متوفی وارثی پدید آورد (پریخانان، ۱۳۸۹، ص. ۴۲). زن می‌تواند هم ستوری همسرش را برعهده بگیرد و هم برای دیگری به‌عنوان ستور

پدر را با عنوان قیمومیت (ستوری) بپذیرد، برای او ارث محسوب می‌شود (Macuch, 1993, p.416). عریان در ادامه همین ماده بر آن است که در صورت وجود دیون در ذمه پدر، این دختر نیز ملزم به پرداخت دیون خواهد بود (عریان، ۱۳۹۱، ص. ۲۴۹). حال آنکه پریخانیان در این ماده چنین نظری ندارد (Parikhanian, 1997, p.157). درواقع، پادشادختر به‌عنوان ارث‌بر شناخته می‌شد و می‌توانست سهمی از ماترک داشته باشد. مهم نبود آن اموال به چه صورتی به وی اعطاء شود. پادشاپسر نیز ارث‌بر شناخته می‌شد و می‌توانست در کنار دیگر اعضای خانواده از سهم‌الارث حقی دریافت کند (Macuch, 1993, p. 418). اگر جزء آن پسر کس دیگری در خانواده حضور نداشت، در این حالت نیز این پسر وارث پدرش شناخته می‌شد (Macuch, 1993, p. 413).

۲-۳. میزان سهم‌الارث اعضای خانواده

زن و شوهر در ازدواج پادشازنی ذی‌حق بودند که از یکدیگر ارث ببرند. فرزندان حاصل از این ازدواج به‌عنوان وارث و جانشین پدرشان شناخته می‌شدند (Hjerrild, 2003b, p. 93). اگر متوفی وصیت‌نامه‌ای بر جای نمی‌گذاشت، اعضای خانواده بدین‌گونه می‌توانستند سهم‌الارث دریافت کنند. پادشاپسر و پادشازن به یک اندازه ارث دریافت می‌کردند و دختر مجرد نصف سهم پسر ارث می‌برد و دختر متأهل نیز چیزی از ارث دریافت نمی‌کرد؛ زیرا سهم خود را در زمان ازدواج به‌عنوان جهیزیه گرفته است (میرفخرایی، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۷). در این بند نکاتی وجود دارد: ۱. این میزان سهم‌الارث صرفاً در متون پس‌اساسانی بازتاب یافته و در مادیان‌هزاردادستان به این مقوله اشاره نشده است که پادشازن یا پادشاپسر تا چه میزان می‌توانست سهم‌الارث دریافت کند. در مادیان‌هزاردادستان چنین اشاره شده است که دارایی یا به‌صورت ابرماند یا سهم، به وراثت تعلق داشت (Macuch, 1993, p. 415). ۲. چنین ذکر شده است که اگر دختر در زمان

ازدواج جهیزیه‌ای دریافت کند، دیگر حقی در مایملک خانواده نخواهد داشت. احتمالاً در زمان ازدواج افزون بر جهیزیه، دارایی دیگری هم به دختر می‌دادند. در بندی از مادیان‌هزاردادستان چنین آمده است که جهیزیه و دارایی‌ای که زن در هنگام ازدواج با خود به خلنه شوهر می‌برد، جزئی از دارایی وی بود و در زمان طلاق دارایی و جهیزیه به زن بازگردانده می‌شد (Macuch, 1993, p. 71). با توجه به این بند از مادیان‌هزاردادستان، چنین به نظر می‌رسد که تنها جهیزیه نبود که به دختر می‌دادند، بلکه دارایی هم بر حسب شرایط خانوادگی به دختر اعطا می‌شد و آن دختر در زمان ازدواج، حق و حقوق خود را از سوی خانواده دریافت می‌کرد.

افزون بر این، امکان تغییر در میزان سهم‌الارث دختر و پسر وجود داشته است. پدر می‌توانست به دختر و پسر خود به یک اندازه سهم دهد و حتی اگر دختر در زمان حیات پدر ازدواج می‌کرد، باز می‌توانست از ماترک پدرش سهمی دریافت کند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۴، ص. ۴۸). می‌توان چنین فرض کرد که این اتفاق زمانی میسر بود که پدر در قالب وصیت‌نامه یا سندی مکتوب این امر را ذکر می‌کرد. درواقع، می‌توان استنباط کرد یک حکم کلی در باب سهمیه وجود داشته است؛ اما در کنار این حکم کلی، پدر خانواده می‌توانست به دختر سهم‌الارث برابر با پسر دهد و مشکلی نداشته است. شاید شرایطی در آن مقطع زمانی در جامعه زردشتی حاکم بوده که چنین تغییر نگرش در قوانین ارث را خواستار بوده است.

۲-۴. وظایف وراث

از وظایف وراث، پرداخت دیون مورث بود. اگر تأدیه بدهی (پدر) را از خانواده بخواهند و تنها یک دختر در خانواده وجود داشته باشد، چه دختر ازدواج کرده باشد یا نه، ملزم به پرداخت بدهی است (Macuch, 1993, p. 418). چنانچه پسر و دختر و بانوی خانواده در تأدیه بدهی شریک باشند، این امر قانونی است؛ اما دختر بایستی متناسب با سهم‌الارث

خود درخصوص تأدیه دیون و پرداخت آن اقدام کند (Macuch, 1993, pp. 417-418) و کسی که تأدیه بدهی از او خواسته می‌شود، می‌تواند از شریکان دیگر سهم مربوطه را بازستاند (Macuch, 1993, p. 417).

دختری که هنوز ازدواج نکرده است به‌عنوان صاحب سهم شناخته می‌شود؛ بنابراین، به اندازه پسر در تأدیه دیون وظیفه دارد (Macuch, 2004, p. 129)؛ اما زمانی که ازدواج می‌کند، نمی‌تواند داوطلبانه به این کار مبادرت ورزد و محدودیت برای وی به وجود می‌آید. همچنین، بانوی خانواده به همراه سالار خانواده می‌تواند بخشی از دارایی را برای تأدیه بدهی متوفی تخصیص دهد و بدهی متوفی را از این طریق پرداخت کنند (Macuch, 1993, p. 131). بانوی خانواده به‌تنهایی نمی‌تواند از دارایی خانواده در جهت تأدیه بدهی متوفی خودسرانه برداشتی انجام دهد و می‌بایست همراه با سالار خانواده به چنین کاری بپردازد (Macuch, 1993, p. 144).

۳. خودسرای زنی

زمانی که دختر بدون رضایت پدر یا سالار خود تن به ازدواج دهد، این امر سبب می‌شود دختر از برخی حقوق اجتماعی خود از جمله ارث پدر محروم شود. این دختر در موضوع ازدواج به‌عنوان پادشازن همسرش شناخته نمی‌شود و ازدواج او خودسرای زنی محسوب می‌شود (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۲۶۵؛ اونوالا، ۱۹۲۲، ص. ۱۸۱؛ Macuch, 1993, p. 179)؛ اما فرزندان که در ازدواج خودسرای زنی متولد می‌شوند فرزندان قانونی محسوب می‌شوند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۲۶۵).

منصور شکی این ازدواج را قانونی نمی‌داند؛ اما یریلد با نظر شکی در این رابطه مخالف است و پیوند میان زن و مرد را چنین نمی‌پندارد و فرزندان این نوع ازدواج را مشروع می‌داند (Hjerrild, 2003a, p. 27). در این نوع ازدواج، اگر پیوند بین زن و مرد به‌صورت موقت باشد، هیچ مسئله‌ای در زمینه اقتصادی بین پدر و دختر پیش

نمی‌آید؛ اما اگر این ازدواج مادام‌العمر باشد، دختر از دریافت ارث محروم می‌شود (Macuch, 1993, p. 179). پس با این ازدواج، محرومیت از ارث پدر برای دختر وجود داشت. درباره سهم الارث زوجین نیز می‌توان چنین استنباط کرد که چون شوهر وظیفی در قابل تأمین نفقه زوج و فرزندان نداشته است (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۲۶۵)، مسلماً مسئله سهم الارث نیز مطرح نبوده است؛ اما گویا اگر فرزند پسری حاصل می‌شد و به برنایی می‌رسید، آن پسر به‌عنوان سالار مادرش محسوب می‌شد و می‌توانست مادرش را به پادشازنی پدرش درآورد (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۲۶۵). پس می‌توان چنین استنباط کرد که امکان بهره‌مندی از ارث بعد از تغییر وضعیت از خوسرای زنی به پادشازنی وجود داشته است. این مسئله نشان می‌دهد در دوران پساساسانی به دنبال آن بودند با تسهیل در قوانین فقهی - حقوقی در وضعیت این زنان تغییراتی ایجاد کنند تا آنان نیز بتوانند دست‌کم از میراث شوهر پس از تغییر وضعیت‌شان به پادشازنی سهم الارثی دریافت کنند. احتمالاً چنین تعدیلی را بایستی در جهت حفظ پیروان در جامعه زردشتی دانست؛ چون با گذر زمان و هم‌زیستی با مسلمانان احتمال اینکه پیروان زردشتی در اثر سخت‌گیری به دنبال تغییر دین خود باشند، تقویت می‌شد. پس جامعه زردشتی به دنبال آن بود با دادن امتیازاتی، دست‌کم بتواند پیروانش را محفوظ دارد.

۴. خوندوده

اصطلاح «خوئیتودات» (x^{va}ætuuadatha) در اوستا و خوندوده (xwēdōdah) در فارسی میانه یکی از بحث‌برانگیزترین مقوله‌ها در باب ازدواج‌های عصر ساسانی است (Skjærvø, 2013). در متون پهلوی نگاه مثبتی نسبت به این ازدواج شده است و بارها به آن تأکید شده است؛ حال آنکه برخی از محققان درصدد رد آن هستند (Daryaei, 2013, p. 91). کتاب *مادیان هزارادستان* به مسئله خوندوده اشاره دارد؛ اما خود واژه

در آن نیامده است؛ برای نمونه، در بند (Macuch, 1993, p. 319). اگرچه در این بند خود واژه خوئدوده ذکر نشده است، محتوای آن نشان می‌دهد پدر با دختر خود ازدواج شده است (Parikhanian, 1997, pp. 119-121; Macuch, 1993, p. 320). حال آنکه در متون متأخر زردشتی نظیر دینکرد، شایست ناشایست، روایت پهلوی، روایت آذرفرنبغ و روایت امیداشوهیشتان تأکیدهای زیادی بر انجام آن شده است.

به نظر می‌رسد حفظ پاکی خون و البته میراث پدری در یک خاندان مهم‌ترین دلیل به وجود آمدن آن بوده است. درواقع، خوئدوده بهترین شیوه در دین زردشتی برای جلوگیری از تقسیم ارث میان اعضای خانواده بود تا اموال به‌صورت دست‌نخورده در میان اعضای خانواده باقی بماند و تنها از سود و درآمد دارایی استفاده کنند (Macuch, 2004, p. 130; Macuch, 2017b, p. 330).

به عبارت دیگر، خوئدوده افزون بر آنکه کاری ثواب‌پنداشته می‌شد، راهکاری مناسب برای حفظ زمین و دارایی در درون خانواده بود (Hjerrild, 2003a, p. 171). ازدواج خوئدوده با مادر، خواهر یا دختر امکان‌پذیر بود (روایت امیداشوهیشتان، ۲۸، ۲). چنانکه پدر می‌توانست دختر خود را به همسری درآورد و اموال خود را در قالب وصیت یا هبه به وی اعطا کند. آنچه به دختر در مقام زن اعطا می‌شد، بیشتر از سهم یک دختر بود (Macuch, 1993, p. 626). دختر از موقعیت دختری خارج می‌شد و به‌عنوان همسر محسوب می‌شد؛ بنابراین، سهم قانونی وی نیز تغییر می‌یافت (Hjerrild, 2003a, p. 175; Skjærvø, 2013). می‌توان چنین استنباط کرد که با ازدواج خوئدوده نیز میزان سهم الارث زن/دختر می‌توانست تغییر کند.

با وجود این، پژوهشگران در این مقوله نظرات مغایری با یکدیگر دارند؛ به گونه‌ای که شاپور شهبازی معتقد است

منظور از ازدواج با محارم همان ازدواج با خویشان است و تعبیر غلط از خوئدوده شده و منکر ازدواج بین محارم است (شاپور شهبازی، ۱۳۸۱، ص. ۲۴۳). ماسوخ نیز بر این نظر است که در متون پس‌اساسانی در باب خوئدوده مبالغه شده است و ریشه این مبالغه را نشأت‌گرفته از وضعیتی می‌داند که زردشتیان پس از سقوط شاهنشاهی ساسانی در آن قرار گرفته بودند و برای حفظ جامعه زردشتی دین‌مردان بر آن بودند در متون بر آن وصلت تأکید کنند و دلیل چرایی عدم ذکر نام خوئدوده در هادیان هزاردستان را چنین می‌داند که خوئدوده یا در دوران ساسانی زیاد انجام نمی‌گرفت یا چنان در آن دوران رواج داشت که نیازی به ذکر آن در این کتاب نشده است (Macuch, 1981, p. 136).

با وجود این، در منابع چینی نیز به این نوع وصلت اشاره شده است؛ ازجمله سنگ‌مقبره «ماشی»^۱ همسر سولیانگ^۲ در چانگ‌آن، این کتیبه به‌صورت دو زبان پهلوی و چینی نگارش یافته است. در متن پهلوی نام صاحب مقبره «ماه‌وش»^۳ ذکر شده، با پدرش در شهر چانگ‌آن می‌زیسته و در ۲۶ سالگی فوت کرده است. حال آنکه در متن چینی مقبره متعلق به ماشی همسر سولیانگ بود (Rezai Baghbidi, 2011, pp. 105-107). پس می‌توان چنین استنباط کرد که خوئدوده تنها در متون پهلوی بازتاب نداشت؛ بلکه شواهدی از آن را می‌توان در منابع شرق دور یافت. چنین به نظر می‌رسد که این مسئله در دوران ساسانی و پس‌اساسانی در میان زردشتیان وجود داشته است؛ اما با گذر زمان و تعاملاتی که بین آنان و مسلمانان وجود داشت، این مقوله از رونق افتاد و حتی برخی از دین‌مردان درصدد انکار آن هم بر می‌آیند و این مسئله را در گذر زمان، به‌خصوص در جامعه امروزی، افتراپی در حق زردشتیان به‌شمار می‌آورند.

³ Māhwaš

¹ Māshì

² Sūliàng

۵. ارث در دیگر شرایط حقوقی ازدواج

براساس قوانین ارث دین زردشتی، اگر متوفی دارای فرزند پسری نبود، از طریق شخصی دیگر و بر حسب قوانینی که در قانون پیش‌بینی شده بود، بایستی وارث پیدا می‌کرد. این امر از طریق ازدواج‌های چکرزنی، ایوک‌زنی و ستوری ممکن می‌شد تا متوفی صاحب وارث و جانشین شود و نسل وی به صورت نمادین حفظ شود.

۵-۱. چکرزنی

اگر شخصی بدون وارث ذکور فوت می‌کرد، همسری از وی باقی می‌ماند. این زن موظف بود وارد ازدواج چکری شود تا برای پادشاه‌شهر خود فرزند ذکوری به دنیا آورد (Shaki, 1999, p. 647; Shaki, 1974, p. 330; Macuch, 2017a, p. 261). در ازدواج چکری، چکرزن از مزایای حقوق همسری بی‌بهره است (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۴۸) مگر اینکه قول و قرار رسمی بین چکرزن و چکرشهر منعقد شده باشد. در غیر این صورت، پس از فوت چکرشهر، چکرزن از آنچه از شوهرش باقی مانده است، چیزی به عنوان ارث دریافت نخواهد کرد و حتی از نیازهای اولیه مانند غذا و دیگر مایحتاج زندگی نیز محروم خواهد شد (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۴۸).

حال اگر قراردادی بین آنان وجود داشته باشد، این وضعیت تعدیل می‌یابد؛ به گونه‌ای که چکرزن و چکرشهر می‌توانند در صورت فوت هر یک به اندازه یک سهم یا هبه از آنچه به عنوان ارث از آنان باقی مانده است سهمی دریافت کنند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۱). شاید بتوان چنین استنباط کرد تعدیل صورت پذیرفته در اینجا مربوط به شرایط حاکم در آن دوران باشد؛ چون در مادیان هزاردادستان چنین قانونی مشهود نیست. چنین مسئله‌ای در متون پساساسانی بازتاب دارد و این امر می‌تواند حاکی از شرایط آن دوران باشد که دین مردان ضرورت بازنگری در قوانین فقهی - حقوقی را در آن دوران پساساسانی لازم می‌پنداشتند و درصدد بودند

قوانینی وضع کنند تا پاسخ‌گوی نیاز پیروان‌شان در آن برهه زمانی باشد؛ بنابراین، در روایت امیداشوهیستان تغییراتی در نگرش به قوانین فقهی وجود دارد که این امر بازتابی از وضعیت جامعه زردشتیان در آن مقطع زمانی را بازگو می‌کند. حضور فرزندان حاصل از چکری نیز نمی‌تواند تأثیری در وضعیت ارث زوجین ایجاد کند. بدین گونه نیست که با به دنیا آمدن فرزند از چکرشهر، زن بتواند ارثی به عنوان حق طبیعی دریافت کند؛ اما از آنجا که فرزند وی متعلق به شوهر متوفی است، می‌تواند سهمی از دارایی آن شوهر متوفی دریافت کند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۱).

منصور شکی میزان سهمی را که این چکرزن می‌تواند از پادشاه‌شهر متوفی دریافت کند، همانند سهم پسری، دو سهم می‌داند (Shaki, 1971, p. 432)؛ بنابراین، برای بهره‌مندی از ارث در چکری بایستی قراردادی ما بین زوجین منعقد می‌شد. در این صورت آنان ذی‌نفع بودند از اموال یکدیگر سهمی دریافت کنند؛ در غیر این صورت در این نوع وصلت سهمی برای آنان مشخص نشده بود.

حال اگر چنین قراردادی وجود نداشته باشد و ارثی از چکرزن باقی ماند، وضعیت آن دارایی به چه شکل خواهد بود. اگر چکرزن فوت کند، فرزندان وی ارث‌بر شناخته می‌شوند و سهمی از دارایی مادرشان را می‌توانند دریافت کنند. اگر وارث چکرزن تنها یک فرزند پسر باشد، کل ماترک در اختیار وی قرار خواهد گرفت؛ اما اگر دختر باشد، چون ازدواج نیابی برای شوهر متوفی انجام نشده است، آن ماترک به مردی می‌رسد که وارد ازدواج ایوک‌زنی با آن دختر شود. درواقع، این دختر بایست ایوک‌زنی شوهر متوفی مادر را بر عهده بگیرد و ماترک مادر به آن مرد خواهد رسید (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۱). درواقع، دختر، ایوک‌زن پادشاه‌شهر مادر خود که پدر قانونی وی نیز بود، می‌شد. دارایی مادر به طور مشروط به این دختر به ارث می‌رسید. دختر می‌توانست از عایدات آن دارایی برای گذران زندگی خود استفاده کند؛ اما اصل

شده بود چنین جرح و تعدیل‌هایی رخ نموده بود. در واقع، چک‌فرزندان سهم خود را از اموال پادشاهشهر مادرشان دریافت می‌کنند (Macuch, 2017a, p. 261).

۵-۲. ایوک‌زنی

اگر متوفی همسری نداشته باشد، اما دختر یا خواهری از وی باقی بماند، آنان موظف‌اند وارد ازدواج ایوک‌زنی شوند تا فرزند پسری به دنیا آورند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۹۳؛ اونوالا، ۱۹۲۲م، ص. ۱۸۰؛ Shaki, 1987, p. 149). زمانی که دختر یا خواهری برای ایوک‌زنی انتخاب می‌شود، آن ایوک‌زن باید همه مال را تحت ستوری نگه دارد و زمانی که پسر یا فرزندی زاده شوند، آن اموال به آنان می‌رسد و حتی اگر ستوری به شایستگی به دختر یا خواهر رسیده باشد، باز وضعیت بدین‌گونه است (رضایی باغ‌بیدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۸). در اینجا به نظر می‌رسد نویسنده روایت آفریغ، ایوک‌زنی و ستوری را یکسان در نظر گرفته است. از واژه ستوری در اینجا استفاده می‌کند تا نشان دهد دارایی بایستی دست‌نخورده باقی بماند (Hjerrild, 2003b, p. 97). درواقع، زمانی که خواهری، ایوک‌زن برادرش می‌شود با فوت برادر، مایملکش به خواهر می‌رسد. وی ایوک‌زن و ستور برادرش است (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۹).

گاه ممکن بود دختر تنها وارث پدرش باشد و ازدواج پادشازنی هم کرده باشد. بدین‌سان، زمانی که پدر وی فوت می‌کرد و هیچ وارثی به جز آن دختر نداشت، ازدواج پادشازنی وی منحل می‌گشت. شوهر آن دختر می‌توانست سالاری دختر را به پدرش بازگرداند و در اینجا بنابر درخواست پدر، دختر قیم پدرش محسوب می‌شد و دختر می‌توانست با شوهر خود به زندگی مشترک‌شان ادامه دهند؛ اما دیگر نوع ازدواج آنان پادشازنی محسوب نمی‌شد و این دختر قیم پدرش محسوب می‌شد و نوع ازدواج وی ایوک‌زنی بود (Macuch, 1993, p. 176).

حال اگر شوهرش وی را طلاق می‌داد و سالاری دختر

دارایی به پسر وی می‌رسید که وارث برای پادشاهشهر مادرش محسوب می‌شد (Hjerrild, 2003a, pp. 130-131). حال اگر تعداد فرزندان بیش از یک دختر یا پسر باشد، در آن صورت اموال مادر متوفی باید بین فرزندان طبق موازین ارثی دختر و پسری تقسیم شود (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۱).

بنابراین، چکرشهر چیزی از چکرزن دریافت نمی‌کند و اموال چکرزن بین فرزند یا فرزندان تقسیم می‌شود. درواقع، اموال چکرزن برای خودش است، چه این اموال از پادشاهشهرش به ارث رسیده باشد چه پدرش، سهم‌الارث این زن محسوب می‌شود و بعد از فوت آن زن به فرزند یا فرزندان خواهد رسید (Hjerrild, 2003a, p. 130).

حال اگر از چکرپدر ارثی باقی ماند و چکرفرزندی حضور داشته باشند، وضعیت میراث آنان چگونه خواهد بود. برای اینکه چکر دختر بتواند از چکرپدرش ارث دریافت کند، بایستی به‌عنوان فرزندخوانده پذیرفته شده باشد. در این صورت می‌تواند سهم دختری دریافت کند؛ اما اگر به‌عنوان دخترخوانده چکرپدر نباشد، ارث به وی تعلق نمی‌گیرد (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۵-۱۵۷). کل ماترک چکرپدر در ستوری باید نگهداری شود؛ البته این امر برای چکرفرزندان میسر بود که آنان دارایی چکرپدر را به‌صورت ستوری حفظ کنند و ارجحیت هم با پسر ارشد بود. در صورت شایسته‌نبودن پسر ارشد به هر دلیلی، پسر دیگر انتخاب می‌شد و اگر پسری وجود نداشت، دختر یا دخترانی که حضور داشتند می‌بایست یکی از آنان به‌عنوان ایوک‌زن چکرپدر تعیین می‌شد و این اموال را به‌صورت امانت حفظ می‌کرد (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۷-۱۵۹).

شایان ذکر است که در قوانین روایت‌داراب‌هرمز دیار تغییر رویه‌ای مشهود است. بدین صورت که چکرفرزند می‌توانست یک سهم از ارث را دریافت کند (اونوالا، ۱۹۲۲م، ص. ۱۸۷). می‌توان چنین استنباط کرد که براساس مصلحت‌بینی که در طی گذر زمان در جامعه زردشتی حاکم

را به پدرش باز می‌گرداند، دختر وارث پدرش محسوب می‌شد و شرط درخواست پدر برای ایوک‌زنی ضرورتی نداشت (Macuch, 1993, p. 176). توجه به این نکته ضروری است که در این بند دو حالت وجود دارد: اینکه دختر هنوز تحت سالاری شوهرش است، ولی نوع ازدواج آنان پادشازنی نیست و فرزندی که به دنیا آید به عنوان وارث پدر دختر محسوب خواهد شد و ستور وی است. در حالت دیگر، سالاری دختر به پدرش بازگردانده می‌شود و روابط اقتصادی سابق را با پدرش خواهد داشت (Hjerrild, 1993, p. 81).

همچنین، زمانی که در خانواده پسری وجود نداشته باشد و خانواده مشتمل بر تعدادی دختر باشد، فقط یکی از آنان ایوک‌زن می‌شود و کسی که ایوک‌زن شده است، مانند پسر از مایملک سهم دریافت می‌کند؛ ولی مابقی دخترها همچنان سهم دختری دریافت می‌کنند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۲۹). درواقع، دختری که ایوک‌زن پدرش است، دو سهم از سه سهم را خواهد داشت و دختر دیگر یک‌سوم باقی را دریافت می‌کند (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۵۳). در روایت داراب‌هرمز‌دیار نیز چنین است؛ دختری که ایوک‌زنی پدر را برعهده می‌گیرد، سهمی همانند پسر دریافت می‌کند (اونوالا، ۱۹۲۲م، ص. ۱۸۰). درواقع، دختری که ایوک‌زن می‌شود، دو سهم دریافت می‌کند، هم سهم ارث خود را دریافت می‌کند و هم از سهم ایوک‌زنی بهره‌مند می‌شود. این وضعیت در زمانی که دو دختر در خانواده وجود داشتند و فقط یکی از آنان ایوک‌زنی را تقبل کند نیز وجود دارد (Macuch, 1993, p. 319). از این ماده چنین استنباط می‌شود که دختر با پذیرش ایوک‌زنی می‌توانست سهم بیشتری دریافت کند؛ اگرچه شاید اصل آن مال در ستوری به وی تعلق نیابد، مسلماً می‌توانست از سود آن اموال بهره ببرد.

افزون بر این، اگر پدری دارایی دارد، اما بخشی از آن دارایی را برای ستوری کنار گذارد و دو دختر نیز داشته باشد، آن مقداری که برای ستوری مشخص کرده است، به

دختری می‌رسد که ایوک‌زنی را بپذیرد و مابقی اموال بین آن دو دختر تقسیم خواهد شد (Macuch, 1993, p. 320). درواقع، چنین دریافت می‌شود که تعلق یافتن اموال، مسئله بسیار مهمی بوده است؛ چون سبب می‌شد تفاوتی بین دارایی که برای ستوری اختصاص یافته است با دارایی که به مالکیت فرزندان می‌رسد، تمایزی وجود داشته باشد و آن دارایی اختصاص یافته به ستوری دیگر تقسیم‌پذیر بین وراث نبود و تنها به کسی که ستوری را پذیرفته است، تعلق می‌یابد.

دختری هم که ایوک‌زنی پدر بزرگش را برعهده بگیرد، سهم الارث مادرش به وی می‌رسد و اگر دو دختر حضور داشته باشند و دختر بزرگ‌تر شوهر کرده باشد، آن سهم الارث به دختر دوم می‌رسد (Macuch, 1993, p. 316)؛ بنابراین، چنین استنباط می‌شود که شرط تعلق یافتن سهم الارث آن است که ازدواج نکرده باشد و گر نه دختر بزرگ‌تر سزاوارتر از دختر دوم محسوب می‌شد.

۳-۵. ستوری

زمانی که یک به‌دین بدون داشتن فرزند، زن، فرزندخوانده بمیرد و اموالی از وی باقی بماند، می‌بایست برای وی ستوری تعیین شود تا آن ستور بتواند فرزندی به نام متوفی پدید آورد و اموال وی را اداره کند (میرفخرایی، ۱۳۹۷، ص. ۱۴۹). ستور می‌تواند زن یا مرد باشد و لزومی ندارد ستور از خویشاوند نزدیک باشد؛ فقط بایستی ستور در سن فرزندآوری باشد. همچنین، یک مرد می‌تواند ستوری چند نفر را بر عهده بگیرد؛ اما زن فقط می‌تواند ستور یک نفر باشد (میرفخرایی، ۱۳۹۷، ص. ۱۵۰). زمانی که زنی برای ستوری انتخاب می‌شود، همه مال متوفی را ببلید تحت ستوری نگاه دارد تا پسری زاده شود و به پانزده سالگی برسد و آن مالی که در تملک آن زن است، به پسر و دیگر فرزندان می‌رسد که در زمان ستوری زاده می‌شوند (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۴، ص. ۱۷). درواقع، آن زن فقط حق استفاده از منفعت مال را دارد و به هیچ وجه اجازه

ذکر است کسی که در زمان ستوری اموالی را در اختیار دارد، زمانی که صاحب فرزند شود، آن دارایی به تملک آن فرزند در می‌آید (Macuch, 1993, p. 326).

۶. شرایط خاص (دیگر گونه‌ها)

در جایی نوشته است: «چنانچه زنی درباره شوهر خود اظهار کند که او مرتکب (گناه) مرگ‌ارزان شده است، نه دارایی شوهر برای آن زن می‌ماند و نه می‌تولند ستور شوهر باشد. چنانچه مردی درباره زن خویش اظهار کند که او مرتکب (گناه) مرگ‌ارزان شده است و سپس مرده باشد، هم دارایی آن مرد برای آن زن می‌ماند و هم می‌تواند ستور آن مرد باشد (Macuch, 1993, p. 586). چنانکه زنی برای مدت زمان مشخص به صورت موقت وارد ازدواج با مردی شود و در این مدت زمان زن بمیرد، جهیزیه و سهم دختر از اموال پدرش به آن مرد خواهد رسید (Macuch, 1981, p. 70). چنانچه ازدواجی برای مدت زمان کوتاه و به صورت موقت، حتی بدون کسب رضایت سالار صورت گرفته باشد، سبب محرومیت از ارث برای آن دختر را به دنبال نخواهد داشت و باز می‌تواند ارث دریافت کند؛ اما اگر این ازدواج دائمی باشد، محرومیت از ارث را به دنبال خواهد داشت (Macuch, 1993, p. 179; Carlsen, 1984, p. 105).

نتیجه

با بررسی همه‌جانبه قوانین حقوقی - که ذکر آنها پیش‌تر رفت - این دیدگاه قوت می‌یابد که در دین زردشتی وراثت می‌توانستند در اموال خانوادگی به‌طور مشترک سهم باشند یا اموال را بین خود تقسیم کنند و هر شخصی سهم خود را دریافت کند. کسانی که اموال را دریافت می‌کردند، در قبال متوفی مسئولیت و وظایفی بر عهده داشتند؛ البته مسئولیت آنان یکسان نبود؛ گاهی موظف به پرداخت دیون و نگهداری اموال خانوادگی بودند. گاهی نیز مسئولیت آنان تأمین وارث و جانشین ذکور برای متوفی بدون فرزند

تصرف در مال ستوری را ندارد (Macuch, 2004, p. 95; Hjerrild, 2003b, p. 129). افزون بر این، در ستوری خود زوجین از یکدیگر ارث دریافت نمی‌کردند (Shaki, 1999, p. 188).

گاه نیز زنی که ازدواج کرده بود برای ستوری سزاوار می‌شد و آن را مطالبه می‌کرد. شوهر در این صورت اختیار داشت زن را طلاق دهد و سهم دختری وی را که به صورت جهیزیه بود، به وی برگرداند؛ حتی اگر شوهر آن زن مخالف باشد و زن خواستار آن ستوری باشد، باز سزاوار است وی را برای آن ستوری بگمارند (Macuch, 1993, p. 318). از این ماده حقوقی چنین استنباط می‌شود که پذیرش ستوری برای این زن سودآور است که تن به چنین کاری داده است؛ باوجود مخالفتی که ممکن بود از جانب شوهرش وجود داشته باشد؛ چون پذیرش چنین ستوری می‌توانست به طلاق منجر می‌شود؛ با وجود این، زن بر خواسته خود تأکید و آن ستوری را مطالبه می‌کرد.

اگر پدری بخشی از دارایی خود را برای ستوری کنار بگذارد و دو دختر نیز داشته باشد، دختر بزرگ‌تر برای ستوری سزاوار خواهد بود و مابقی ماترک نیز بین آن دو دختر تقسیم می‌شود؛ اما مال ستوری بین آنان تقسیم‌پذیر نیست (Macuch, 1993, p. 320). بنا بر آنچه آمد، چنین استنباط می‌شود که ستوری درواقع می‌توانست برای کسی که این مسئولیت را برعهده می‌گیرد امتیازی باشد؛ چون در این ماده، دختر افزون بر اینکه می‌توانست سهم ستوری را دریافت کند، مستحق دریافت سهم دختری خود نیز بوده است.

همچنین، اگر مردی مالی را برای ستوری به زنی دهد، بعد از درگذشت آن مرد دارایی به آن زن می‌رسد (Macuch, 1993, p. 320). درواقع، کسی که مسئولیت ستوری را برعهده می‌گیرد، می‌تولند از دارایی آن متوفی سود جوید (Macuch, 1993, p. 533)؛ اما این اموال به صورت امانت در دست وی است و نسبت به این مال مالکیتی ندارد (صفای اصفهانی، ۱۳۷۶، ص. ۱۲۵). درخور

بود. بسته به آنکه در کدام دسته از ازدواج‌ها اشخاص ایفای نقش برای متوفی می‌کردند، دریافت سهم از اموال متوفی برای آنها متغیر بود. در برخی موارد، شخص دریافت‌کننده ارث تنها اهلت‌دار محسوب می‌شد و با رسیدن فرزند ذکور به بلوغ، اموال را به وی می‌داد و وظیفه‌اش خاتمه می‌یافت. این داده‌ها و شواهد فقهی - حقوقی نشان می‌دهند نوع ازدواج و موقعیتی که زن/دختر در آن قرار می‌گرفت، می‌توانست در میزان سهم الارث آنان تأثیر بسزایی داشته باشد و حتی نوع ازدواج سبب می‌شد در میزان سهم الارث فرزندان حاصل از ازدواج‌های نیابی هم تأثیرگذار باشد؛ بنابراین، هیچ‌یک از زنان / دختران به‌طور یکسان نمی‌توانستند ارث دریافت کنند و میزان ارث آنان تفاوت فاحشی با یکدیگر داشته است. دیگر آنکه با قرارگرفتن جامعه زردشتی در مجاورت مسلمانان، دین‌مردان بر حسب شرایط زمانی قوانین جدیدی وضع می‌کردند که جوابگوی نیاز جامعه آن دوران باشد.

منابع

اونولا، موبد مانک رستم (۱۹۲۲م). *روایت داراب هرمزدار*. بمبئی.

بارتولومه، کریستیان (۱۳۳۷). *زن در حقوق ساسانی* (ناصرالدین بدیع‌الزمانی، مترجم). عطایی.

پریخانیان، آناهید (۱۳۸۹). *جامعه و قانون ایرانی، تاریخ*

<https://doi.org/10.1163/18747167-12341250>

Dhabhar, E. B. N. (1909). *Saddar Nasr and Saddar Bundahesh*. The Trustees of the Parsee Punchayet Funds and Properties. [In Persian].

Dhabhar, E. B. N (1932). *The Persian Rivayats of Hormazyar Framarz*. Bombay.

Hjerrild, B. (1993). *Ayōgēn: Women between father and husband in Sasanian era*. In *Medioiranica: Proceedings of the International Colloquium Organized by the Katholieke Universiteit*. 79-86.

Hjerrild, B. (2003a). *Studies in Zoroastrian Family Law*. A Comparative Analysis.

ایران کمبریج (حسن انوشه، مترجم، ج. ۳). امیرکبیر. خاتمی، عذرا، و حیدری، حسین (۱۴۰۱). *تحولات قوانین فرزندخواندگی، پل‌گذاری، سهم الارث در حقوق مدنی زردشتی*. دانش حقوق مدنی، ۱۱(۲)، ۹۹-۱۰۸. <https://doi.org/10.30473/clk.2023.68040.3175> دابار، ارواد بامانجی (۱۹۰۹). *صد در نثر و صد در بندهش*. پارسی.

رضایی باغبیدی، حسن (۱۳۸۴). *روایت آذر فرنیغ فرخزادان* (رساله‌ای در فقه زرتشتی منسوب به سده سوم هجری). مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی. صفای اصفهانی، نزهت (۱۳۷۶). *روایت امید/شوهیستان*. مرکز.

شاپور شهبازی، علیرضا (۱۳۸۱). *خوئودته*. در *سروش پیرمغان: یادنامه جمشید سروشیان* (به کوشش کتابون مزداپور). ثریا.

عریان، سعید (۱۳۹۱). *مادیان هزارداستان*. علمی. مظاهری، علی اکبر (۱۳۷۷). *خانواده ایرانی در دوران پیش از اسلام* (عبدالله توکل، مترجم). قطره.

میرفخرایی، مهشید (۱۳۹۷). *دداستان دینی (پاره دوم پرسش‌های ۴۱ تا ۹۲)*. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

میرفخرایی، مهشید (۱۳۶۷). *روایت پهلوی (متنی به زبان فارسی میانی پهلوی ساسانی)*. مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.

References

Bartholomae, C. (1958). *Women in Sasanian Law* (N. Badi' al-Zamani, Trans.). Attaei. [In Persian].

Carlsen, B. H. (1984). The Cakar marriage contract and the Cakar children's status in the Mātiyān I Hazār Dātistān and Rivāyat i Ēmēt i Ašavahištān. In W. Skalmowski & A. van Tongerloo (Eds.), *Middle Iranian Studies*. 103-114.

Daryaee, T. (2013). Marriage, Property and Conversion among the Zoroastrians: From Late Sasanian to Islamic Iran. *Journal of Persianate Studies*, 6(1-2), 91-100.

- Copenhagen.
<https://doi.org/10.1086/508584>
- Hjerrild, B. (2003b). The institution of stūrīh in the Pahlavi Rivāyat of Āturfarnbag: Trust and settled property. In A. Van Tongerloo (Eds.), *Iranica Selecta: Studies in Honour of Professor Wojciech Skalmowski*. 91–107.
- Khatami, A., & Heidari, H. (2023). Changes in the Laws of Foster Child, Adopted Child and the Portion of an Heir in Zoroastrian, Civil Law. *Civil Law Knowledge*, 11(2), 99–108.
<https://doi.org/10.30473/clk.2023.68040.3175> [In Persian].
- Macuch, M. (1981). *Das Sasanidische Rechtsbuch Mātakdān Hazār Dādīstān*. (Teil II). Wiesbaden.
- Macuch, M. (1993). *Rechtskasuistik und Gerichtspraxis zu Beginn Die Rechtssammlung des Farrohmard I Wahrāmān*. Wiesbaden.
- Macuch, M. (2004). Inheritance.i. Sasanian period. In *Encyclopædia Iranica* (Vol.XIII). 125–131.
- Macuch, M. (2006). he function of temporary marriage in the context of Sasanian family law. In A. Panaino & A. Piras (Eds.). *Proceedings of the 5th Conference of the Societas Iranologica Europaea. Vol. I: Ancient and Middle Iranian Studies*. 585–597.
- Macuch, M. (2007). The Pahlavi model marriage contract in the light of Sasanian family law. In M. Macuch, M. Maggi, & W. Sundermann (Eds.). *Iranian Languages and Texts from Iran and Turfan*. 183–205.
- Macuch, M. (2010). Incestuous marriage in the context of Sasanian family law. In M. Macuch, D. Weber, & D. Durkin-Meisterernst (Eds.). *Ancient and Middle Iranian Studies Iranica*, 19, 133–148.
- Macuch, M. (2017a). A legal controversy from the Sasanian period in a late Pahlavi Rivāyat text. In E. Morano, E. Provasi, & A. v. Rossi (Eds.). *Studia Philologica Iranica: Gherardo Gnoli Memorial Volume*. 257–272.
- Macuch, M. (2017b). Descent and inheritance in Zoroastrian and Shi'ite law: A preliminary study. *Der Islam*, 94(2). 322–335. <https://doi.org/10.1515/islam-2017-0022>
- Mazaheri, A. (1998). *Iranian Family in Pre-Islamic Iran* (A. Tavakol, Trans.). Qatreh. [In Persian].
- Mir-Fakhraei. M. (1988). *Revayat-e Pahlavi*. Institute for Cultural Studies. [In Persian].
- Mir-Fakhraei. M. (2018). *Dādestan ī Dēnīg, Second Part, Questions 41-92*. Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian].
- Oryan. S. (2012). *The Book of a Thousand Judgments*. Elmi Farhangi [In Persian].
- Parikhanian, A. (1997). *The Book of a Thousand Judgments (A Sasanian Law Book)*. Costa Mesa.
- Parikhanian, A. (2010). Iranian society and law. In E. Yarshater (Eds.), *The Cambridge History of Iran. III/2* (H. Anousheh, Trans.). Amir-Kabir. [In Persian].
- Rezai Baghbidi. H. (2007). *Revayat-e Adar Farnbagh-e Farrokhzadan*. The Great Islamic Encyclopedia. [In Persian].
- Rezai Baghbidi, H. (2011). New light on the Middle Persian-Chinese bilingual inscription from Xi'an. In M. Maggi & P. Orsatti (Eds.). *The Persian Language in History*, 32, 105–115.
- Safa-Isfahani. N. (1998). *Revayat-e Emid-e Ashavahestan (mota'alleg be sada-ye chaharom-e hejri)*. Markaz. [In Persian].
- Shaki, M. (1971). The Sasanian matrimonial relation. *Archiv Orientalni*, 39. 322–345.
- Shaki, M. (1974). Two Middle Persian legal terms for private property. P. Gignoux & A. Tafazzoli (Eds.). *Mémorial Jean de Menasce*. 327–339.
- Shaki, M. (1987). Ayōkēn. In *Encyclopaedia Iranica*, 3. 149.
- Shaki, M. (1999). Family law in Zoroastrianism. In *Encyclopaedia Iranica*, 9, 184–196.
- Skjærvø, P. O. (2013). Marriage ii. Next-of-kin marriage in Zoroastrianism. In *Encyclopaedia Iranica*. from <http://www.iranicaonline.org/articles/marriage-next-of-kin>
- Unvala, M. R. (1922). *Darab Hormazyar's Rivayat* (Vol. 1). Bombay [In Persian].